

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота магістра
з теми

**ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ
МИСТЕЦТВА**

Виконала: студентка II курсу,
групи РО2р-М19з
Спеціальності 013 Початкова освіта
Шевчук Іванна Вікторівна

Керівник **Борисова Т.В.**, кандидат
педагогічних наук, доцент

Рецензент Третяк Н.В., кандидат
філологічних наук, доцент

м. Кам'янець-Подільський
2020 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА	
1.1. Сутність і зміст поняття «комунікативна компетентність».....	10
1.2. Сучасні технологічні підходи до вирішення проблеми формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку.....	20
1.3. Мистецтво як інструмент формування комунікативної компетентності молодших школярів.....	32
РОЗДІЛ II. ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА	
2.1. Сучасний стан сформованості комунікативної компетентності учнів початкових класів	43
2.2. Технологічний інструментарій формування комунікативної компетентності молодших школярів на уроках мистецтва.....	57
2.3. Хід і результати дослідно-експериментальної роботи з формування комунікативної компетентності молодших школярів на уроках мистецтва у початковій школі.....	74
ВИСНОВКИ.....	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	91
ДОДАТКИ.....	98

ВСТУП

Актуальність дослідження. Головним стратегічним завданням загальної шкільної освіти є виховання цілісної, високоосвіченої, гармонійно розвиненої особистості, яка у майбутньому буде здатною ефективно вирішувати складні й суперечливі завдання, які поставатимуть перед нашою країною на різних етапах її розвитку, а також гідно представляти свою Батьківщину у світі, усіляко сприяти її позитивному поступу у економічній, соціальній, політичній, культурній тощо сферах.

Лева частка відповідальності за якість формування людського ресурсу української нації покладається на початкову ланку освіти, адже саме на ранніх етапах розвитку особистості закладаються підвалини її ідеології, зароджуються поведінкові алгоритми, плекаються основні вміння й навички, якими вона користуватиметься у дорослому житті.

Надзвичайно важливе значення у житті кожної особистості відіграє спілкування. Саме завдяки умінню взаємодіяти із іншими людиною отримує досвід у різних сферах життєдіяльності, здобуває нові знання й вміння, вчиться розуміти інших і доносити до них власні ідеї, почуття, міркування, навчається відстоювати власну точку зору і приймати точку зору інших, доходити компромісів в умовах колективної та кооперативної діяльності, тим самим стверджуючись як особистість.

Мистецтво володіє потужним потенціалом у сенсі удосконалення комунікативних проявів людини. Більшість видів мистецької діяльності носять колективний характер і можуть виступати своєрідною лабораторією для формування й розвитку комунікативних умінь і навичок особистості. Так, робота над спільними художніми, музичними, театральними тощо проектами створює поле для міжособистісної, групової, колективної комунікації, стимулює учасників до віднайдення дієвих способів взаємодії із іншими, до налагодження позитивних міжособистісних контактів з метою реалізації

власних творчих ідей, варіантів вирішення тих або інших творчих проблем тощо.

Окрім практично-творчої діяльності, багато ресурсів для розвитку комунікативних умінь і навичок містять також й процеси сприйняття мистецтва, оскільки у відповідності до своєї специфіки передбачають діалогічність пізнання смислообразів мистецтва (умовне, внутрішнє спілкування індивіда із твором мистецтва) тощо.

Глибоко усвідомлюючи і високо оцінюючи можливості мистецької діяльності для формування комунікативної компетентності сучасних молодших школярів, прогресивна педагогічна спільнота намагається регламентувати необхідність запровадження визначеної діяльності в освітній процес сучасної початкової школи і у Державному стандарті початкової загальної освіти визначає «комунікацію через мистецтво» у якості окремої змістової лінії мистецької освітньої галузі [14]. На необхідності зосередження уваги на вирішенні питань формування комунікативної компетентності молодших школярів наголошується також у Концепції нової української школи, що визначає основні вектори реформування вітчизняної освіти на сучасному етапі [30].

Відтак, з огляду на суспільну та педагогічну значущість, проблема технологічного забезпечення процесу формування комунікативної компетентності молодших школярів на уроках мистецтва є актуальною і такою, що потребує детального наукового вивчення та цілеспрямованого опрацювання.

Ступінь наукової розробленості проблеми. До проблеми формування комунікативної компетентності молодших школярів, зокрема засобами мистецтва, досить часто зверталась значна кількість відомих наукових діячів різних галузей знання: представників філософської науки, видатних психологів, педагогів, мистецтвознавців.

Так, основи наукового тлумачення поняття «компетентність» закладено у працях відомих педагогів, зокрема таких, як І. Зязюн, О. Савченко, Г. Селевко.

Сутність процесів людського спілкування розкрито у дослідженнях вчених філософської царини (М. Каган, Н. Захарчук, Б. Ананьєв), науковців-психологів (О. Леонт'єв, Б. Паригін, М. Лісіна).

Широкий спектр наукових трактувань поняття «комунікативна компетентність», зокрема у контексті педагогіки початкової школи та педагогіки мистецтва, висвітлюється у дослідженнях сучасних вітчизняних і закордонних педагогів (Л. Масол, Т. Бутенко, О. Боровець, А. Хом'як, Л. Савенкова, Г. Романова, М. Артюшина).

Різні аспекти проблеми технологічного забезпечення процесу формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку досліджується у наукових працях сучасних педагогів: І. Дубровіної, М. Пентилюк, Л. Варзацької, М. Вашуленко, І. Маренич, О. Тесленко, В. Черничко, І. Цепової, І. Єфименко, О. Пометун, Л. Пироженко, В. Жуковського, В. Душини, О. Хромченка та ін.

Педагогічний потенціал мистецтва як засобу формування комунікативної компетентності молодших школярів неодноразово виступав об'єктом зосередження дослідницької уваги представників мистецької педагогіки: О. Рудницької, Г. Падалки, Л. Кожевнікової, Т. Борисової, О. Абрамович.

Належно оцінюючи внесок вищезазначених науковців у наукову розробку проблеми формування комунікативної компетентності молодших школярів, зокрема засобами мистецтва, слід зазначити, що не всі її аспекти піддавались цілеспрямованому науковому опрацюванню. Так, наприклад, досі не знайшли свого наукового відображення питання формування комунікативної компетентності учнів початкових класів саме на уроках мистецтва; не визначено конкретних методичних механізмів, здатних позитивно впливати на

формування компетентності учнів у царині міжособистісного, колективного та групового спілкування саме в умовах мистецької навчально-пізнавальної, практичної та художньо-творчої діяльності молодших школярів; не окреслено особливостей психолого-педагогічного супроводу та підтримки комунікативної діяльності учнів у царині мистецтва тощо.

Відтак, актуальність проблематики та недостатня наукова опрацьованість окремих її аспектів зумовили такий вибір теми нашого магістерського дослідження: «Технології формування комунікативної компетентності молодших школярів на уроках мистецтва».

Мета дослідження: науково-теоретичне обґрунтування, розробка, експериментальна апробація та доведення ефективності технологічних механізмів формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі навчальної діяльності на уроці мистецтва.

Гіпотеза дослідження полягає у тому, що технології формування комунікативної компетентності молодших школярів будуть ефективними, якщо забезпечуватимуть:

- усвідомлення учнями значущості комунікативних умінь і навичок для успішної взаємодії з іншими людьми, реалізації власних ідей, намірів та прагнень;
- розширення обізнаності учнів із нормами і правилами спілкування, законами мовного етикету та способами їх застосування у різних комунікативних ситуація;
- набуття учнями практичних умінь і навичок здійснення і свідомого регулювання процесами спілкування на основі встановлених правил етикету з використанням вербальних і невербальних комунікативних засобів.

Об'єкт дослідження – процес формування комунікативної компетентності молодших школярів.

Предмет дослідження – технології формування комунікативної компетентності молодших школярів на уроках мистецтва.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні праці, що досліджують сутність і зміст поняття «комунікативна компетентність», здійснити його власне, авторське тлумачення, виокремити основні компоненти.
2. Дослідити наукові джерела з проблем технологічного забезпечення процесу формування комунікативних умінь і навичок молодших школярів й конкретизувати сутність технологічного підходу до вирішення досліджуваної проблеми формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку на уроках мистецтва у початковій школі.
3. Опрацювати науково-теоретичні матеріали, що висвітлюють погляди відомих мистецтвознавців та представників мистецької педагогіки щодо можливостей мистецтва та мистецької діяльності для формування комунікативної компетентності молодших школярів.
4. Для діагностики результатів науково-дослідної роботи розробити критерії і показники, визначити рівні сформованості комунікативної компетентності молодших школярів.
5. Вивчити та проаналізувати вихідний стан вирішення досліджуваної проблеми в практиці шкільної початкової освіти.
6. Розробити технологічний інструментарій формування комунікативної компетентності молодших школярів на уроках мистецтва, апробувати та довести ефективність його використання в освітньому процесі початкової школи. Довести правомірність висунутої гіпотези дослідження.

Методи дослідження:

- теоретичний аналіз наукових напрацювань;
- констатувальний експеримент та формувальний експеримент;
- педагогічне спостереження;
- опитування учнів, бесіди із вчителями мистецтва та молодшими школярами, статистична обробка отриманих результатів.

Експериментальна база дослідження: Ожівський навчально-виховний комплекс (Сокирянський район, Чернівецька область).

Наукова новизна дослідження: у магістерському дослідженні *конкретизовано* сутність і зміст поняття «комунікативна компетентність», виокремлено її основні компоненти; *визначено* сучасні технологічні підходи до вирішення проблеми формування комунікативної компетентності молодших школярів; *окреслено* можливості мистецтва та мистецької діяльності для розвитку комунікативних умінь і навичок учнів; *розроблено* програму дослідно-експериментальної роботи, критерії, показники та рівні сформованості в учнів комунікативної компетентності; *розроблено* технологічні механізми формування досліджуваних якостей у молодших школярів; *визначено* основні етапи впровадження розроблених технологій в освітній процес; *доведено* ефективність використання розроблених технологічних засобів формування комунікативної компетентності молодших школярів на уроках мистецтва у початковій школі.

Теоретичне значення дослідження: виконане магістерське дослідження розширює наукові уявлення щодо технологічного інструментарію формування у дітей молодшого шкільного віку комунікативної компетентності у процесі навчальної діяльності на уроках мистецтва.

Практична значущість магістерської роботи: розроблені технологічні елементи можуть застосовуватись як в освітньому процесі загальноосвітньої школи, так і у процесі гурткової роботи (музичні, театральні гуртки, гуртки

образотворчого мистецтва) та під час мистецької діяльності дітей у позашкільних закладах освіти та культурно-дозвіллевих установах.

Апробація результатів дослідження: результати науково-дослідної роботи оприлюднювались на звітній науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка(2020р.). Тема доповіді: «Використання фасилітованої дискусії на інтегрованих уроках мистецтва у початковій школі»; IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська та іноземні мови в початкових класах: актуальні проблеми й інноваційні технології навчання». 18-19 березня 2020 року, м. Кам'янець-Подільський. Тема доповіді «Мистецький проект як засіб формування кооперативних умінь і навичок молодших школярів»; VI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти». 16-17 квітня 2020 року, м. Кам'янець-Подільський. Тема доповіді: «Формування інтеркультурної компетентності молодших школярів як психолого-педагогічна проблема»; Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Неперервна педагогічна освіта: стан, проблеми, перспективи». 24 квітня 2020 року, м. Умань. Тема доповіді: «Інсценізація пісні як засіб формування комунікативної компетентності молодших школярів».

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки магістерського дослідження викладено в науковій статті: ««Використання фасилітованої дискусії на інтегрованих уроках мистецтва у початковій школі»».

Структура магістерської роботи: робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 64 найменування та додатків. Обсяг магістерського дослідження – 90 сторінок основного тексту. Список використаних джерел – 7 сторінок. Робота містить 4 таблиці.

ВИСНОВКИ

Виконане магістерське дослідження має на меті розширити межі існуючих наукових уявлень щодо способів вирішення проблеми удосконалення комунікативних вмінь і навичок сучасних учнів шляхом обґрунтування теоретичних засад, розробки, експериментальної апробації та наукового підтвердження ефективності технологічних механізмів формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі навчальної діяльності на уроці мистецтва.

1. У магістерській роботі здійснено аналіз наукової літератури щодо сутнісних та змістовних характеристик комунікативної компетентності особистості. Визначено, що «*комунікативна компетентність*» є інтегральною властивістю особистості людини, яка відображає її здатність і прагнення встановлювати й підтримувати контакти в процесах міжособистісного та групового спілкування для передачі певної інформації, засновуючись на знанні, розумінні та ціннісному ставленні до етичних норм спілкування. *Встановлено*, що комунікативна компетентність особистості має охоплювати когнітивний, психологічний та діяльнісний компоненти.
2. На основі опрацювання наукових джерел конкретизовано сутність технологічного підходу до вирішення проблеми формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку на уроках мистецтва. На нашу думку, в *основу цього технологічного підходу має бути покладено*: усвідомлення значущості комунікативних умінь і навичок для гармонійного розвитку та становлення особистості молодшого школяра; цілеспрямоване й широке використання в освітньому процесі інтерактивних, ігрових, проблемно-евристичних технологічних елементів, здатних активізувати процеси міжособистісного та колективного спілкування і сприяти формуванню психологічної, інтелектуальної та

діяльнісно-практичної складової комунікативних умінь і навичок; охоплення педагогічною увагою, планування, розробка й раціональне використання в освітньому процесі різних форм, методів і засобів формування комунікативних умінь і навичок учнів; опора у педагогічній роботі на вікові особливості молодших школярів і забезпечення відповідного психолого-педагогічного супроводу процесу формування в учнів комунікативної компетентності як інтегрального особистісного утворення.

3. Визначено потенціальні можливості *впливу різних видів мистецтва та мистецької діяльності на розвиток комунікативних якостей дітей*: мистецька діяльність сприяє активізації міжособистісної та колективної взаємодії учасників художнього процесу, уможлиблює набуття досвіду комунікативної діяльності, поглиблює розуміння дітьми мотивів, вчинків, дій, емоцій, відчуттів, поведінкових характеристик інших людей, відображених у творах мистецтва. *Продуктивність мистецької діяльності для формування комунікативної компетентності молодших школярів забезпечується такими педагогічними діями*: спонуканням учнівської аудиторії до спілкування, обговорення, дискусій, виконання спільних форм кооперативної мистецької діяльності (розробка та реалізація мистецьких проєктів, міні-виставок, невеликих концертних програм або театральних спектаклів); систематичним залученням до аналізу-інтерпретації художніх зразків; створенням умов для вільного висловлення оцінних суджень про твір мистецтва; підтримкою усіляких проявів самостійності, ініціативності; запобігання виявам пихатості, нестриманості, нетолерантності та інших негативних поведінкових реакцій у процесі учнівської комунікації.
4. Експериментальна робота відбувалась у три етапи: на констатувальному етапі було встановлено існуючий стан вирішення досліджуваної проблеми; впродовж другого етапу ми впроваджували й апробували розроблені

технологічні елементи формування комунікативної компетентності молодших школярів на уроці мистецтва; на третьому етапі з метою доведення правомірності висунутої гіпотези здійснювалась перевірка отриманих результатів, статистичне їх опрацювання та доводилась ефективність розроблених технологічних засобів формування комунікативної компетентності молодших школярів на уроці мистецтва у початковій школі.

5. Для діагностики результатів роботи з формування комунікативної компетентності учнів початкових класів було розроблено критерії, показники і рівні сформованості досліджуваних якостей у школярів. Так, *когнітивний критерій* сформованості комунікативної компетентності молодших школярів передбачає обізнаність дітей із нормами і правилами спілкування, знання законів мовного етикету та способів їх застосування у різних ситуаціях взаємодії один із одним; *емоційно-ціннісний критерій* характеризується наявністю в учнів бажання спілкуватись, позитивної мотивації до налагоджування контактів із однолітками та дорослими, інтерес до взаємодії з іншими людьми, прагнення пізнати інших, дізнатись їх думку або ставлення щодо певного явища, події тощо, а також здатністю до емпатії, емоційною розкутістю, щирістю; *практично-діяльнісний критерій* відображається практичною спроможністю дитини здійснювати і свідомо регулювати процеси спілкування на основі встановлених правил етикету з використанням вербальних і невербальних комунікативних засобів (вільно, змістовно та емоційно висловлювати власні думки, транслювати інформацію, використовуючи при цьому міміку, жести, рухи тощо; використовувати у процесі спілкування ввічливі слова та знаки ввічливості; виявляти повагу до інших людей у процесі спілкування, використовуючи відповідні мовні конструкції; вести коректну дискусію, змінювати або відстоювати відповідно до обставин власну позицію і

доходити компромісу у вирішенні спірних питань, підтримувати зворотній зв'язок тощо). Рівні сформованості комунікативної компетентності молодших школярів: високий, середній та низький.

6. Констатувальний етап експериментальної роботи передбачав з'ясування думок і позицій вчителів початкових класів щодо вирішення досліджуваної проблеми в умовах здійснення освітнього процесу у сучасній початковій школі; встановлення вихідного рівня сформованості комунікативної компетентності молодших школярів; виявлення проблемних моментів та прогалин, на які слід звернути більш прискіпливу увагу під час розробки і впровадження технологічного інструментарію формування комунікативної компетентності молодших школярів на уроці мистецтва.
7. Під час формувального експерименту поетапно впроваджувались розроблені нами технологічні віднайдення під час мистецької діяльності учнів на інтегрованому уроці мистецтва. *На першому етапі* зусилля зосереджуються на активізації інтересу до взаємодії з іншими людьми, формуванні емоційної розкритості у процесі взаємодії із однолітками та дорослими (бесіда у процесі аналізу-інтерпретації пісні «Нехочуха»; серія творчих завдань: «Мій кращий друг» / «Моя краща подруга» та «Створи музичну листівку для свого товариша»). *На другому етапі* використовуються такі різновиди роботи, які сприяють збагаченню учнів початкових класів інформацією щодо норм і правил спілкування, розширюють коло їх уявлень щодо традицій мовного етикету, способів їх використання в різноманітних комунікативних ситуаціях (ігрове завдання «Чарівний ключик» на підбір ввічливих слів; бесід-обговорення на основі перегляду мультиплікаційних фільмів «Ввічливі слова. Пригоди Марка» та фрагменту мультфільму «Образливі слова» з циклу «Уроки тітоньки Сови»; творче завдання з виготовлення малюнку за сюжетом віршованих уривків «Жахливі слова» та «Ввічливі слова»). *Третій етап* передбачає

акумулювання уваги на вирішенні завдань формування практичних умінь і навичок дітей у царині спілкування на засадах толерантності, ввічливості, поваги один до одного, а також формування умінь і навичок практичного застосування вербальних і невербальних комунікативних засобів у процесі взаємодії в групі, колективі та у міжособистісних стосунках із оточуючими (парна гра-головоломка з виготовлення копій тварин на основі запропонованих геометричних фігур; ігрове завдання образотворчого характеру «Міні-зоопарк»; колективна образотворча гра «Царство Нептуна»; творче завдання з виготовлення «Музею динозаврів»; гра «Опиши фантастичну істоту»; колективне творче завдання «Стаavimo спектакль!»).

8. По завершенні формувального експерименту з метою визначення результативності розроблених нами технологій було проведено діагностику кінцевого стану сформованості комунікативної компетентності молодших школярів, визначено динаміку змін рівнів сформованості досліджуваних якостей учнів. Шляхом аналізу та співставлення отриманих статистичних результатів доведено ефективність розроблених нами технологій формування комунікативної компетентності молодших школярів на уроці мистецтва та підтверджено правдивість висунутої гіпотези.

Позитивний характер результатів експериментальної перевірки розроблених нами технологічних елементів створює підстави для пропонування їх у якості дієвих засобів, здатних оптимізувати процес формування комунікативної компетентності сучасних школярів на уроці мистецтва, як додаткового ресурсу збагачення змістовно-методичної партитури проведення інтегрованих уроків мистецтва у початковій школі, а також для використання у позакласній та позашкільній роботі, спрямованій на всебічний розвиток особистості дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович О. Мистецька освіта як соціокультурне явище. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64
2. Айзенбарт М. Ігрова діяльність у контексті соціально-комунікативних умінь старших дошкільників [Електронний ресурс] // Актуальні питання гуманітарних наук. 2014. Вип. 9. С. 68. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2014_9_10
3. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. М.: Высшая школа, 1969. 384 с.
4. Асафьев Б.В. Музыкальная форма как процесс. Л.: Музыка, 1971. 376 с.
5. Борисова Т.В. Театр як засіб формування інтеркультурної компетентності школярів. Педагогіка і психологія сьогодення: теорія та практика: Збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції. 19-20 січня 2018 р. м. Одеса. Одеса: ГО Південна фундація педагогіки», 2018. С. 91-95.
6. Боровець О. В. Формування комунікативної компетенції майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки. Інноватика у вихованні. 2016. Вип.4. С. 82–89.
7. Брюханова Н. О. Підходи до розуміння компетентності та компетенції в освіті. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2007. № 4. С. 40–49.
8. Бутенко Н. Ю., Приходько В. М., Федоренко Н. І. Комунікативні процеси у навчанні: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / за заг. ред. Н. Ю. Бутенко. Київ: КНЕУ, 2004. 334 с.
9. Бутенко Т. О. Формування комунікативної компетентності майбутніх інженерів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін. Харків, 2011. 274 с.

10. Варзацька Л.О. Взаємопов'язане навчання мови й мовлення на основі тексту. Київ, 1986. 103 с.
11. Вашуленко М. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання. // Початкова школа. 2001. №1. С.11 – 14.
12. Вторникова Ю. С. Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі вивчення фахових дисциплін. Одеса, 2013. 322 с.
13. Гриневич Л. Нова українська школа – це школа для життя у ХХ столітті. URL: <https://hromadske.ua/posts/nova-ukrainska-shkola-tse-shkola-dlia-zhyttia-u-xxi-stolitti-interviu-z-ministrom-osvity-i-nauky-ukrainy>
14. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://mon.gov.ua/content/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0/derj-standart-pochatk-new.pdf>.
15. Душина В. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку у просторі дитячої субкультури [Електронний ресурс]. Х., 2012. 69 с. Режим доступу: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7980/1/24.pdf>
16. Емельянов Ю. Н. Теория формирования и практика совершенствования коммуникативной компетентности. Москва, 1990. 403 с.
17. Єфіменко І.М. Формування комунікативних умінь і навичок учнів початкових класів шляхом використання інтерактивних засобів навчання. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.cuspu.edu.ua/ua/kafedra-praktychnoi-psykholohii/619-naukovi-konferentsii-tdpu/viii-mizhnarodna-naukovo-praktychna-onlain-internet-konferentsiia-problemy-ta-innovatsii>

18. Жуков Ю.М., Петровская Л. А., Растянников П. В. Диагностика и развитие компетентности в общении: спецпрактикум по социальной психологии. Москва: Изд-во МГУ, 1990. 104 с.
19. Жуковський В. М. Роль учителя у процесі формуванні комунікативної компетентності молодших школярів на основі структурного підходу до особистості// ScienceRise. Pedagogical Education. 2017. № 12. С. 48–54. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/texcped_2017_12_12.
20. Захарчук Н. В. Проблема культури та міжкультурної комунікації у філософсько-соціологічному аспекті // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка: Зб.наук. праць. К.: 2008. № 3 (24). С. 174–178.
21. Зеер Э. Ф. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход / Зеер Э.Ф., Павлова А.М., Сыманюк Э.Э. М.: Московский психолого-социальный институт, 2005. 216 с.
22. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 42 с.
23. Злотник О.Й. Комунікативна функція музики як засіб художнього спілкування. Міжнародний вісник: культурологія, філологія, музикознавство. Вип II (11), 2018. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua › [irbis_nbuv](#) › [cgiirbis_64](#) › [mvk](#)
24. Зязюн І. А. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи / Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи: [монографія] / Зязюн І.А. К.; Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. 346 с.
25. Зязюн І., Закович М.М., Семашко В. Культурологія: українська та зарубіжна культура : Навчальний посібник, Київ: Знання, 2007. 567 с.

- 26.Иванов Д. А., Митрофанов К. Г., Соколова О. В. Компетентностный подход в образовании. Проблемы, понятия, инструментарий: учебно-методическое пособие. Москва: АПК и ПРО, 2003. 101 с.
- 27.Каган М. С. Мир общения: Проблема межсубъектных отношений. М.: Политиздат, 1988. 319 с.
- 28.Кожевнікова Л.В. Формування навичок художньо-педагогічного спілкування у майбутніх учителів музики. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [irbis-nbuv.gov.ua > cgi-bin > irbis_nbuv > cgiirbis_64](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64)
- 29.Компетентнісний підхід до мистецької освіти школярів. Інтегрований курс «Мистецтво» у загальноосвітній школі. 2014. № 5. С. 52–65.
- 30.Концептуальні засади реформування середньої освіти «Нова українська школа». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
- 31.Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность.М.: Политиздат, 1975. 304 с.
- 32.Леонтьев А. Н. Искусство как форма общения (к проблеме предмета психологии искусства) // Психологические исследования, посвященные 85-летию Д.Н. Узнадзе / под ред. А. С. Прангишвили. Тбилиси: Мецниереба, 1973. С. 213-222.
- 33.Лисина М. И. Генезис форм общения у детей. Принцип развития в психологии. М.: Наука, 1978. С. 268–294.
- 34.Маренич І.І., Тесленко О.В, Черничко В.В. Формування комунікативних умінь і навичок у молодших школярів // Наукові записки кафедри педагогіки Випуск XXXV. Харків, 2014, С. 121-126.
- 35.Масол Л.М. Методика навчання мистецтва у початковій школі: Посібник для вчителів / Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, Е. В. Белкіна, О. В. Калініченко, І. В. Руденко.Х.: Веста: Видавництво «Ранок» , 2006. 256 с.

36. Масол Л.М. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Мистецтво» у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу: навчально-методичний посібник. Київ: Генеза, 2019. 280 с.
37. Мистецтво в розвитку особистості: монографія/ [за ред., передмов. Та післямов. Н.Г.Ничкало]. Чернівці: Зелена Буковина, 2006. 224 с.
38. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва. Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін: монографія. К.: Освіта України, 2008. 274 с.
39. Парыгин Б.Д. Основы социально-психологической теории. М.: Мысль, 1971. 352 с.
40. Пентилюк М.І. Наукові засади комунікативного спрямування навчання мови // Українська мова і література в школі. 1999. № 3. С. 8 –10.
41. Петрушин В.И. Музыкальная психология: учебн. Пособие. 2-е изд. испр. и доп. Москва: ВЛАДОС, 1997. 384 с.
42. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. / за ред. О. І. Пометун. Київ: «А.С.К.», 2004. 192 с.
43. Початкова освіта: портрет випускника початкової школи, розроблений відповідно до структури освітніх результатів на компетентнісній основі. Київ. 2017. 96 с.
44. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька. Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. 360 с.
45. Рудницька О.П. Музика і культура особистості : проблеми сучасної пед.освіти: навч.посібн.. Київ: ІЗМН, 1998. 248 с.
46. Савченко О. Компетентнісний підхід до навчання української мови в основній школі (матеріали круглого столу) // Українська мова і література в школі. 2012. № 4. С.51–64.

47. Селевко Г. Компетентности и их классификация // Народное образование. 2004. № 4. С. 138–143.
48. Сенченко Т. Комунікація як чинник діалогу культур. Держава і суспільство. С. 379–384. [Електронний ресурс]. Режим доступу до журн.: <http://www.scribd.com/doc/5346175>
49. Словник іншомовних слів / Уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. К.: Наукова думка, 2000. 680 с.
50. Словник української мови: в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. К.: Наукова думка, 1970-1980. Т. 4: І – М / [ред. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, П. П. Доценко]. К.: Наукова думка, 1973. 840 с.
51. Столович Л. Н. Красота, добро, истина: Очерк истории эстетической аксиологии. М., 1994. М.: Республика, 1994. 464 с.
52. Суханцева В. К. Музыка как мир человека. Київ.: Факт, 2000. 176 с.
53. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. Київ: Радянська школа, 1988. 196 с.
54. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т. Київ, 1977. Т. 3. 670 с.
55. Формування психолого-педагогічної компетентності викладачів: тренінг курс для викл. ун-ту / Л. О. Савенкова, Г. М. Романова, М. В. Артюшина та ін.; за заг. ред. Л. О. Савенкової, Г. М. Романової. Київ: КНЕУ, 2011. 390 с.
56. Франсуаза Барб-Галль. Как говорить с детьми об искусстве. М.: Арка, 2015. 196 с.
57. Харченко Г. І. Формування комунікативних умінь школярів в умовах компетентнісної мовної освіти // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки. 2016. Вип. 3. С. 148-151. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhdUP_2016_3_28.
58. Холопова В. Н. Музыка как вид искусства: учеб. пособие. СПб.: Лань, 2000. 320 с.

59. Хом'як А. П. Педагогічні технології формування комунікативної компетентності старшокласників у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/1064>.
60. Хромченко, О. О. Формування комунікативної компетентності молодших школярів [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://urok-ua.com/formuvannya-komunikatyvnoji-kompetentnosti-molodshyh-shkolyariv/>
61. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. Народное образование. 2003. № 2. С. 58–64.
62. Цепова І.В. Формування комунікативної компетентності учнів 1 класу засобом інтеграції видів мистецтв на уроках зв'язного мовлення. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. пр.: наук. зап. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. / редкол.: В. В. Вербець (голов. ред.) та ін. Рівне : РДГУ, 2017. Вип. 15 (58). С. 32–35.
63. Шелехова Г.О. Компетентнісний підхід до навчання української мови в основній школі (матеріали круглого столу) // Українська мова і література в школі. 2012. № 4. С. 82–84.
64. Шиян Р. Б. Нова українська школа. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://osvita.ua/school/program/program-1-4/60408/>